

УДК 378.013.42.011.3-057.87:316.624.3]:343.85

DOI: 10.12958/1817-3764-2024-2-87-92

Спіріна Тетяна Петрівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

t.spirina@kubg.edu.ua

<https://orcid.org/0000-0003-0287-7343>

Scopus-Author ID: 57950126200

Web of Science ResearcherID: GNI-7107-2022

Лях Тетяна Леонідівна,

кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

t.liakh@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-8807-0497>

Scopus-Author ID: 57192588245

Web of Science ResearcherID: N-5194-2015

Дуля Аліна Володимирівна,

доктор філософії за спеціальністю 231 «Соціальна робота»,
старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи
Київського столичного університету імені Бориса Грінченка,
м. Київ, Україна.

a.dulia@kubg.edu.ua

<http://orcid.org/0000-0002-9067-4820>

Scopus-Author ID: 57208213486

Web of Science ResearcherID: AFJ-4766-2022

ДО ПИТАННЯ ПРОФІЛАКТИКИ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Постановка проблеми. Проблема агресивних проявів у міжособистісних стосунках молоді наразі є надзвичайно важливою, злободенною й актуальною. Криза політичної, соціально-економічної, соціокультурної сфери призвела до зростання конфліктності, суперечок, агресивності, зіткнень інтересів у соціальних і міжособистісних взаємостосунках. Актуальність вивчення й попередження явища булінгу зумовлена збільшенням кількості його проявів у закладах вищої освіти. Науковці зазначають, що булінг є соціально педагогічною проблемою, оскільки

призводить до збільшення систематичних проявів агресії, жорстокості, знущання, насильства, деструктивної поведінки серед студентської молоді (Профілактика деструктивної поведінки підлітків, 2022).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить, що проблема профілактики булінгу в закладах вищої освіти залишається недостатньо дослідженою. Проблема булінгу як соціально-педагогічного явища висвітлена в наукових дослідженнях Т. Алексєенко; аналіз ефективних програм профілактики й подолання булінгу

в закладах освіти європейських країн знаходимо в наукових роботах М. Давидюк, Д. Матіюка, С. Музики; питання профілактики та подолання булінгу в закладах вищої освіти вивчали Н. Курдіна, О. Белкіна-Ковальчук; булінг як соціально-педагогічну проблему в закладах загальної середньої освіти розглядають М. Нетреба, В. Шаповалова; сутнісний зміст, види, причини розвитку, механізми, засоби булінгу в закладах освіти висвітлено в дослідженнях Г. Корчової, О. Швед; питання соціально-педагогічної профілактики булінгу у шкільному середовищі вивчали В. Деркач, Т. Спіріна; наукові праці Т. Лях, А. Попової присвячені проблемі соціальної профілактики булінгу в підлітковому середовищі.

Мета статті – проаналізувати особливості профілактики булінгу в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. У сучасних освітніх реаліях досить гостро постає необхідність пошуку й використання інноваційних та ефективних змісту технологій, методик, засобів, які б сприяли покращенню соціально-психологічного клімату та партнерства у ЗВО (Kurylo & Karaman, 2022), профілактиці насильства та булінгу.

Проблема насильства в освітньому середовищі доволі часто є перешкодою для всебічного розвитку студентської молоді, адже дії кривдників завдають дієвої шкоди фізичному та психоемоційному здоров'ю. Заклад вищої освіти відіграє ключову роль у створенні безпечного освітнього середовища, формуванні ставлень і розвитку навичок, необхідних для безконфліктної соціальної комунікації, ненасильницької поведінки, для запобігання проявів насильства. Однак вирішити зазначену проблему можна лише завдяки системному підходу й підтримці керівництва освітнього закладу із залученням здобувачів вищої освіти та студентського самоврядування (Протидія булінгу в закладі освіти, 2019).

Варто зазначити, що проблема конфліктів, агресивних проявів, булінгу в студентському середовищі є соціально-педагогічною проблемою, адже призводить до збільшення проявів насильства, жорстокості, девіантної поведінки серед молоді (Лях, Спіріна, Деркач, 2018).

У Законі України «Про освіту» зазначається, що булінг є певними діями, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, які вчиняються щодо учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого та визначено принципи освітньої діяльності: людиноцентризм, повага до прав і свобод людини, нетерпимість до фізичного, психологічного насильства, до дискримінації за будь-якими ознаками (Про освіту, 2017).

Наразі в законодавчих актах та нормативних документах закріплено визначення булінгу, яке стосується лише неповнолітніх осіб. Тож вищезгадані нормативні документи для вирішення ситуації булінгу в середовищі студентів закладів вищої освіти використати неможливо. Отже, питання протидії булінгу, захисту прав студентів, викладачів потрібно вносити до стратегії розвитку вищої освіти загалом і закладів вищої освіти зокрема.

Отже, різні форми насильства, що систематично вчиняються стосовно тієї самої особи, є булінгом (цькуванням):

- фізичне насильство: штовхання, зачіпання, бійки, удари, тілесні ушкодження;
- психологічне насильство: образи, поширення чуток, залякування, ігнорування, бойкот, погрози, шантаж;
- економічне насильство: дрібні крадіжки, пошкодження особистих речей, вимагання грошей;
- сексуальне насильство: образливі жести, висловлювання, жарти, дотики сексуального (інтимного) характеру (Профілактика деструктивної поведінки підлітків, 2022).

Одним із найважливіших періодів особистісного становлення й зростання для сучасної молоді як кваліфікованих, конкурентоздатних фахівців є навчання в закладах вищої освіти. Пошук шляхів позитивної соціальної адаптації до нових умов освітнього середовища, вільного від проявів насильства, цькування й дискримінації, є ключовою потребою для кожного студента (Актуальні питання соціальної роботи, 2023).

Продовження навчання в закладах вищої освіти не означає кардинальної зміни особистості, що припускає перенесення особистих проблем у студентське середовище. Зокрема, цькування, агресія як груповий феномен переноситься в освітній процес закладів вищої освіти. Булінг у закладах вищої освіти відрізняється від систематичного цькування у закладах загальної середньої освіти, адже змінюються його види та форми прояву. Отже, у закладах вищої освіти переважає психологічний булінг, наголошуючи на інтелектуальних характеристиках студентів, і кібербулінг. А в закладах загальної середньої освіти в силу вікових особливостей учнівської молоді переважає фізичний булінг. Цькування, конфліктні ситуації, деструктивна поведінка в студентському середовищі носять латентний характер, свідомо та цілеспрямовано принижуючи людину. Булінг у закладах вищої освіти є більш жорстокішим, витонченішим, продуманим (Spirina, Liakh, Porova, 2019).

Авторитарний стиль навчання, несприятливий соціально-психологічний клімат, ігнорування проблеми на рівні закладу є найбільш розповсюдженими чинниками, що сприяють появі булінгу в закладах вищої освіти. Хвилювання за навчання, через перевантаження, складні взаємостосунки з однолітками, викладачами сприяє появі регулярних конфліктів і проявів насильства, булінгу. Також важливим фактором і підґрунтям для виникнення булінгу є проживання в гуртожитку й інтимні стосунки серед студентів.

Для зниження ризику виникнення проявів систематичного цькування, насильства й булінгу закладам вищої освіти потрібно розробити комплекс профілактичних заходів протидії булінгу, що передбачає дисциплінарний, комплексний, системний, відновний підходи:

- дисциплінарний підхід – поведінка дитини визначається як порушення правил, а обговорення з керівником закладу концентрується на звинуваченні та встановленні її провини в минулому, дитина не усвідомлює власної відповідальності за заподіяну шкоду;

- комплексний підхід передбачає управлінський (аналіз фізичного та психоемоційного

середовища, визначення офіційної позиції щодо булінгу, розроблення вимог щодо норм поведінки, обов'язків і відповідальності всіх учасників освітнього процесу, проведення інструктажів для студентів, викладачів, батьків) і просвітницький (інформування, пояснення, формування навичок ненасильницької поведінки, комунікація, партнерська співпраця усіх учасників освітнього процесу) напрями (Белкіна-Ковальчук, 2021);

- системний підхід – регулярна, постійна, послідовна просвітницька й інформаційна робота; ненасильницьке спілкування (Бондар, Лях, Нохріна, 2023);

- відновний підхід – побудова довіри, заохочення причетних до ситуації учасників у процес обговорення, прийняття виважених і відповідальних рішень чи вирішення конфлікту для досягнення загальної згоди та порозуміння, формування ненасильницького освітнього простору (Харківська, 2024).

Ключову та важливу роль у закладах вищої освіти щодо запобігання, попередження й профілактики булінгу відіграє просвітницька робота. Принципи дотримання прав людини, толерантної поведінки, неупередженого ставлення, недискримінації, партнерства, рівноправності, справедливості, співробітництва, взаємоповаги рекомендовано зробити наскрізними темами освітніх компонентів, силабусів, робочих програм навчальних дисциплін, консультацій. Водночас для перевірки результативності й ефективності програм важливо здійснювати їхній моніторинг, щоб за потреби вчасно вносити зміни, правки, виправлення. Отже, за результатами просвітницької роботи всі студенти закладів вищої освіти мають знати свої права, обов'язки, визначені правила та процедури у випадках систематичного знущання, цькування й можливу відповідальність за булінг.

У протидії системним знущанням, цькуванням, булінгу в закладах вищої освіти варто в освітній процес впроваджувати профілактичні заходи на основі системного підходу, який сприятиме зменшенню конфліктних ситуацій, рівню агресії та примусу між учасниками освітнього процесу. Водночас такий підхід до

профілактики булінгу дає змогу учасникам освітнього процесу застосовувати певні заходи, щоб попередити цькування, жорстокість, переслідування в закладі вищої освіти та створити безпечний освітній простір, комфортний психоемоційний клімат. З метою створення ненасильницького середовища у закладах вищої освіти потрібно впроваджувати системний підхід, який сприятиме партнерській взаємодії всіх учасників освітнього процесу.

Профілактика булінгу в закладі вищої освіти здійснюється шляхом реалізації таких стратегій: інформування (про правила поведінки, права, обов'язки, відповідальність); діагностика (збір інформації щодо проявів булінгу в студентському середовищі); виховання (робота кураторів академічних груп у процесі проведення виховних заходів); формування нетерпимого ставлення до насильства (формування навичок ненасильницького спілкування) (Корчова, 2019).

Науковці визначають такі ключові риси булінгу: систематичність, нерівність психологічних, соціальних, фізичних можливостей, що є підґрунтям взаємовідносин між жертвою та агресором, емоційне приниження, зневага, свідомо поведінка, спрямована на те, щоб шкодити й знущатися з іншої людини, що призводить до її видалення з групи.

Важливо звернути увагу, що жертвами булінгу можуть бути не лише сором'язливі, замкнуті, невпевнені в собі, з низькою самооцінкою студенти, але й успішні, сильні, обдаровані особистості. Успішні, допитливі й цілеспрямовані студенти закладів вищої освіти можуть викликати заздрість і роздратування однокласників, тим самим запускаючи механізми розвитку булінгу.

Актуальним і нагальним завданням закладів вищої освіти є визнання наявності проблеми булінгу й розбудова безпечного середовища в освітньому закладі для попередження та профілактики негативних соціальних наслідків систематичного знущання й цькування.

Д. Ольвеус зазначив булінг як ситуацію, коли особа тривалий час, неодноразово є об'єктом негативних дій з боку однолітків. Явище булінгу має колективний характер і засноване на соціальних стосунках у групі. Зокрема, Д. Ольвеуса, наголошує, що булінг передбачає такі важливі складові: агресивна поведінка, систематичність, нерівність влади або сили – і виділяє пряму (явний, фізичний контакт, на жертву відкрито напали) та непрямую (соціальна ізоляція, навмисне виключення) форму знущання приймають (Olweus, 1993).

Можемо окреслити дві ключові форми булінгу в закладах вищої освіти: фізична (удари, побої, тілесні ушкодження) і психологічна (словесні образи, погрози, переслідування, залякування) (Лях, Спіріна, Деркач, 2018).

Висновки. Оскільки булінг є негативним соціальним явищем, яке притаманне і студентському середовищу, потреба у його дослідженні в закладах вищої освіти є актуальною. Він визначається свідомою, агресивною, жорстокою поведінкою, яка вчиняється систематично й регулярно стосовно іншої особи, тому є потреба виховання в молоді, студентів зокрема, толерантності, поваги до норм і правил соціального середовища. Українці важливо формувати у студентів здатність розпізнавати маніпуляції, агресію у міжособистісній комунікації, навички адекватного реагування на конфліктні ситуації та насильницькі дії.

Література

1. Kurylo V., Karaman O. Facilitation as a Method of Forming a Favorable Socio-Psychological Climate and Partnership in a Higher Education Institution. *Education and Pedagogical Sciences*. 2022. No. 2(180). P. 59–69. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-59-69](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-59-69)
2. Olweus D. *Bullying at school*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 1993. 140 p.
3. Spirina T., Liakh T., Popova A. Social prevention of teenage bullying. *Modern Tehnologies of Society Development: collective scientific monograph*. The Academy of Management and Administration in Opole, Poland. 2019. С. 82–95.
4. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. / О. Денисюк та ін. ; ред.: О. Епель, Т. Лях, І. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/>
5. Белкіна-Ковальчук О. Профілактика та подолання булінгу в закладах вищої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2021. № 1. С. 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.1>

6. Бондар І., Лях Т., Нохріна І. Системний підхід до профілактики булінгу в закладі загальної середньої освіти. *Ввічливість. Humanitas*. 2023. № 2. С. 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1>
7. Корчова Г. Л. Профілактика булінгу в закладах освіти України на сучасному етапі. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 12. Т. 1. С. 123–126. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.26>
8. Лях Т., Спіріна Т., Деркач В. Соціально-педагогічна профілактика булінгу у шкільному середовищі. *Педагогічні науки*. 2018. Вип. LXXXIV. Т. 2. С. 183–187.
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 27 черв. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 12.08.2024).
10. Протибдія булінгу в закладі освіти: системний підхід : метод. посіб. / В. Л. Андрєєнкова та ін. Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. 132 с.
11. Профілактика деструктивної поведінки підлітків : навч. метод. посіб. / Т. Журавель та ін. ; ред.: Т. Журавель, Ю. Удовенко. Київ : Видавництво ФО-П Буря О. Д., 2022. 144 с.
12. Харківська Т. Особливості впровадження відновних практик в закладі освіти. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2024. Вип. 39. С. 217–221.

References

1. Andreenkova, V. L., Batina, Y. S., Bezvershenko, A. E., Burdun, S. I., But, I. A., Verba, O. O., & et al. (2019). Protydiia bulinhu v zakladi osvity: systemnyi pidkhid [Anti-bullying in an educational institution: systematic approach]. Kyiv: Agency "Ukraine" LLC [in Ukrainian].
2. Bondar, I., Liakh, T., & Nokhrina, I. (2023). Systemnyi pidkhid do profilaktyky bulinhu v zakladi zahalnoi serednoi osvity [A systematic approach to the prevention of bullying in an institution of general secondary education]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 2, 3–11. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.1> [in Ukrainian].
3. Bielkina-Kovalchuk, O. (2021). Profilaktyka ta podolannia bulinhu v zakladakh vyshchoi osvity [Prevention and overcoming of bullying in institutions of higher education]. *Vvichlyvist. Humanitas – Politeness. Humanitas*, 1, 3–8. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.1.1> [in Ukrainian].
4. Denysiuk, O., Dulia, A., Vainola, R., Epel, O., Zhukov, V., Karpenko, O., Klishevych, N., Kotelevets, A., Lekholetova, M., Liutyi, V., Liakh, T., Ostrolutska, L., Petrochko, Zh., Sapiha, S., Sylantieva, I., Spirina, T., Sulitskyi, V., Faidiuk, O., & Shved, O. (2023). Aktualni pytannia sotsialnoi roboty [Current issues of social work: education. manual]. Eds. O. Epel, T. Liakh, I. Sylantieva. Kyiv: RIK-U. Retrieved from <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/47338/> [in Ukrainian].
5. Kharkivska, T. (2024). Osoblyvosti vprovadzhenia vidnovnykh praktyk v zakladi osvity [Peculiarities of implementation of restorative practices in an educational institution]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnogo universytetu imeni Ivana Ohienka – Collection of scientific works of Kamianets-Podilskiyi National University named after Ivan Ohienko*, 39, 217–221 [in Ukrainian].
6. Korchova, G. L. (2019). Profilaktyka bulinhu v zakladakh osvity Ukrainy na suchasnomu etapi [Prevention of bullying in educational institutions of Ukraine at the current stage]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, 12, 123–126. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085.2019.12-1.26> [in Ukrainian].
7. Kurylo, V., & Karaman, O. (2022). Facilitation as a Method of Forming a Favorable Socio-Psychological Climate and Partnership in a Higher Education Institution. *Education and Pedagogical Sciences*, 2(180), 59–69. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2\(180\)-59-69](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-2(180)-59-69)
8. Liakh, T., Spirina, T., & Derkach, V. (2018). Sotsialno-pedahohichna profilaktyka bulinhu u shkilmomu seredovyschi [Social and pedagogical prevention of bullying in the school environment]. *Pedahohichni nauky – Pedagogical sciences*, LXXXIV, 183–187 [in Ukrainian].
9. Olweus, D. (1993). *Bulinh u shkoli* [Bullying at school]. Malden, MA: Blackwell Publishing.
10. Pro osvitu. Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII stanom na 27 cherv. 2024 r. [On education. Law of Ukraine dated September 5, 2017 No. 2145-VIII as of June 27 2024]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
11. Spirina, T., Liakh, T., & Popova, A. (2019). Sotsialna profilaktyka pidlitkovoho bulinhu [Social prevention of teenage bullying]. In *Modern Tehnologies of Society Development: collective scientific monograph*. (pp. 82–95). Poland: The Academy of Management and Administration in Opole.
12. Zhuravel, T. V., Ivanyuk, I. V., Lekholetova, M. M., Liutyi, V. P., Liakh, T. L., Pashko, N. O., & et al. (2022). Profilaktyka destruktivnoi povedinky pidlitkiv [Prevention of destructive behavior of teenagers]. Kyiv: FD-P Publishing House Burya O. D. [in Ukrainian].

Спіріна Т. П., Лях Т. Л., Дуля А. В. До питання профілактики булінгу в закладах вищої освіти

Проблема насильства, цькування, суперечок, агресивності, зростання конфліктності в соціальних і міжособистісних взаємовідносинах, булінгу є вкрай важливою та актуальною. Актуальність вивчення й попередження явища булінгу зумовлена збільшенням кількості його проявів у закладах вищої освіти. Булінг у закладах вищої освіти відрізняється від систематичного цькування в закладах загальної середньої освіти, адже змінюються його види та форми прояву. Профілактика булінгу в закладі вищої освіти здійснюється шляхом реалізації таких стратегій: інформування; діагностика; виховання; формування нетерпимого ставлення до насильства. У статті проаналізовано явище булінгу як соціально-педагогічної проблеми, розкрито основні види, форми, причини прояву булінгу. Для зниження ризику виникнення проявів систематичного цькування, насильства й булінгу закладам вищої освіти потрібно розробити комплекс профілактичних заходів протидії булінгу, що передбачає дисциплінарний, комплексний, системний, відновний підходи.

Ключові слова: булінг, конфлікти, студенти, профілактика, профілактичні заходи, заклад вищої освіти, причини, принципи, стратегії, дисциплінарний підхід, комплексний підхід, системний підхід, відновний підхід.

Spirina T. P., Liakh T. L., Dulia A. V. To the issue of bullying prevention in institutions of higher education

The problem of violence, bullying, disputes, aggressiveness, increasing conflict in social and interpersonal relationships, bullying is extremely important and relevant. The urgency of studying and preventing the phenomenon of bullying is determined by the increase in the number of its manifestations in institutions of higher education. Bullying in institutions of higher education differs from systematic bullying in institutions of general secondary education, because its types and forms of manifestation change. Prevention of bullying in a higher education institution is carried out by implementing the following strategies: informing; diagnostics; education; forming an intolerant attitude towards violence.

The article analyzes the phenomenon of bullying as a socio-pedagogical phenomenon, reveals the main types, forms, and causes of bullying. In order to reduce the risk of systematic harassment, violence and bullying, higher education institutions need to develop a set of preventive measures against bullying, which involves disciplinary, complex, systemic, restorative approaches.

Key words: bullying, conflicts, students, prevention, preventive measures, institution of higher education, reasons, principles, strategies, disciplinary approach, comprehensive approach, systemic approach, restorative approach.

Стаття надійшла до редакції 15.08.2024 р.

Прийнято до друку 27.09.2024 р.

